

IX

Én szeretem az istent
s mégis elmegyek ölni. Leölöm.
Egy melegszerű, szép, idegen katonát
fogok leölni, mint a disznót nálunk.
Meghal a szép, idegen lélek.
Meleg, párolgó vér szagja száll a levegőben.
A varjak kikezdi a szép halott hasát.
A szívét szaggatják ki.
Egy asszony sírva borul a templompadra.
A szívről lelóg a húscafat.
(Ó, rémes! a megaludt vér.)

— — — — —
Az erdők kivirágoztak,
de nincs aki letépje a virágokat
és kedvesének hajába tűzze.
A madarak ismét nótába kezdtek, de nincs aki
versenyt daloljon velük.
A dáiák magasabbra nőnek, de nincs aki
megsimogassa tekintetével.
Meglesznek a lányok, szekérszámra
hordják a virágot,
de nem lesz aki remegő dalt énekeljen fülükbe.
Eljön április,
az orgonák nyílni kezdenek, de nem lesz,
aki édes nótával ajakán,
alattuk virrassza át az
éjszakát.
Meglesz a sok komoly, hideg ember
és nem jön vissza közénk a halvány-szép, ifjú
katona.
A halált szenvedésre akarja felcserélni,
de nincs, aki alkuba bocsátkozzék vele.
A megsemmisülés? — — — — —
Kinek kössek sírjára hóvirágból koszorút? — —

(Varjak)

Újból Brassó.

Rovom az ősi-szép város utcáit. Már kard lóg oldala-
mon. Hadapródjelöltnek léptettek elő. Ez az előléptetés
mindenkinek kijárt, aki a tiszti iskolát elvégezte.

Már nem napi zsold: havi fizetés járt. De tudtuk, hogy
az előléptetés a harcteret jelenti.

Most már mindennap búcsú. Búcsú Brassótól, búcsú az utcáktól, ismerősöktől. És mindennap séta, udvarlás.

Mikor végimentünk az ódon Kapu utcán, néha a kard végét az aszfalthoz csendítettük, különösen akkor, ha nő-ismerősünket láttuk közeledni. (Ó, fiatalos, gyermekes öröm! Ó, naiv, ártatlan boldogság, mely feledtetni tudta pillanatra bár, hogy mi vár ránk „holnap”!)

És a „holnap” meg is jött nemsokára.

Február első napjaiban tizedmagammal áthelyeztek a dési 32. honvéd gyalogezredhez, ahol már készen vártak a menetszázadok. Dész kicsi vidéki városka, ahol addig sose jártam, nem gondoltam volna, hogy valamikor még annyi köze lesz ennek a kis városkának és közeli környékének, Kosálynak az én életemhez.

Kora reggeli órákban érkeztünk meg nagy-nagy havazásban. Még alig virradt. Az állomástól a városba keskeny út vezetett. Egyikfelől az út mellett a Szamos jéggel és vastag hóval fedett medre látszott, baloldalt pedig fákkal borított hegyoldal rémlett. A fák lehajoltak a keskeny járdára, mintha erdősátor alatt haladtunk volna.

Az ezredparancsnokságon az ügyeletes tiszt lakásjegyzéket nyomott a markunkba, és egy altisztet rendelt mellénk, hogy segítségünkre legyen a lakáskeresésben. Sikerült is hamarjában elhelyezkednünk a város különböző részein. Én harmadmagammal a város központjában egy zsidó család kis szobácskáját foglaltam el. A szobácska szegényes volt, gyatrán volt bebútorozva, de ami kellett, megvolt, és a kályhában ropogott a tűz.

Másnap megkaptuk beosztásunkat: egy-egy szakasz parancsnokságát bízták ránk. A zászlóalj menetre készen állott, csak azt nem tudtuk, mikor kell indulnunk.

Addig az időt gyakorlatozással töltöttük. Mindennap kivonultunk a város mögötti mezőkre, dombokra, és a nagy hóban harci gyakorlatokat végeztünk. Rompás, Titalmas, Égető – ezek voltak a városka katonai gyakorlóterei. Meredek, árkos, szakadékos, nehéz terep mindhárom.

A hó állandóan hullt. A gyakorlótérről fáradtan, átázva és átázott bakancsokkal tértünk haza szálláshelyünkre. De otthon aztán egykettőre száraz kapcát húz-

tunk bakancsunkba, és elindultunk ismerkedni a várossal.

Nem sok idő jutott az ismerkedésre. Február 20-án megjött az indulási parancs. A menetszázadok felálltak a Kodor utca bejáratánál, a zsidó templom előtti kis téren. Az ezredes lelkesítő beszédet mondott, amelyben szó volt a hazáról, a hősiességről, vitézségről és önfeláldozásról. Utána vonatindulásig a tisztek nagy búcsúlakomát rendeztek az Európa étteremben. Folyt a rengeteg bor és a pezsgő. Önfeledten, torkunkszakadtából énekeltük az érzelmes katonanótát, mely a sorsunkat példázta:

Ma még piros élet,
Holnap fehér álom,
Ne sajnáld a csókjaidat,
Gyönyörű virágom.

Közülünk még senki sem volt a harctéren.

Hajnalban indult vonatunk. Szomorúan búcsúztam kicsiny szobámtól, melyet a Désen töltött három hét alatt annyira megszerettem. Miután összeszedtem cókómókjaim: fegyverem, revolverem, hátizsákom és könyveim is, miket magammal szándékoztam vinni a sok halál közé, még egy pillantást vettem a kályha mögötti kis meleg zugra, ahol esténként, mikor már mindenem túl voltam és minden megvolt: kivonulás, gyakorlat, séta, város, hiú ábrándok és vágyak – félrehúzódva, halvány gyertyafény mellett, hogy alvó társaim a világosság ne zavarja, írtam a pár soros naplójegyzeteket, a fájó sorokat, a majdnemverseket, vagy a többmint-verseket, melyek megéltek a véres időben, megmaradtak épen, és majdnem változatlanul belekerültek a későbbi kötetbe (*Királyok, Varjak, Késő éjjel* stb.).

Az ismeretlen kisváros, a különös körülmények, a harctérre készülődés, a bizonytalan jövő, a hányt-vetett katonasors, az élet szeretete és a halál gondolata, mely egyszerre volt jelen életünkben, megindították lelkem folyamatait, és könnyen jöttek a versek.

Vonatparancsnokunk fiatal hadnagy, az évben került ki a Ludovikáról, könnyelmű és bohém, sejtelve sem volt a feladatról, amit reá bízta. Zilahon több órát kel-

lett várakoznunk. Bevitt a városba, és folytattuk a Dé-
sen megkezdett mulatást. A reá bízott pénz repült szerte
könnyelműen cigánynak, pincérnek. Zengett a vad, duhaj
tívornya, mintha végpusztulás felé siettünk volna. Késő
este ültünk újból vonatra, prüszkölve, szikrákat szórva
fúrta bele magát az éjszakába, ment velünk az ismeretlen
felé.

Reggelre Ungvárra értünk. Kijózanodott fejjel, álmo-
san néztünk szét a tájon, ahol még látszottak a nemrég
elviharzott véres harc nyomai. Nemsokára a vonat sem
mehetett tovább: felrobbantott hidak, levegőben lógó si-
nek állták el az utunk.

Kiszálltunk a vonatból, és gyalog indultunk tovább,
neki a meredek hágónak. Felperzselt falvak, döglött ló-
testek. A domboldalban frissen ásott sírok fekete halmai
ütköztek ki a hóval fedett tájból. Undorító varjúsergek
kóvályogtak a szürke légben. Csodálkozva, riadt szem-
mel néztünk szét: íme – a háború. Emitt szétlőtt ágyú,
amott szakadékba hullott szekérroncsok. Sok konzerv-
doboz és eldobott csajka mindenfelé.

Lassan, nehezen haladtunk felfelé a szerpentinúton, az
erdők között, a keskeny völgyben. Vállunkat ólomsúllyal
nyomta a „hadi felszerelés”. Éjszakára egy kis faluba, Li-
getesre érkeztünk. Az iskola épületében szállásoltuk el
magunkat. Csupasz padlón, fűtetlen teremben a hátizsák
volt fejük alatt a párna. (Eszünkbe jutott László ezre-
des.) Másnap reggel nagy hóviharban és jeges szélben
kúszunk Uzsok felé. Itt már hallatszott a távoli ágyú-
dörgés.

A tetőre érve, egy őrszem figyelmeztetett, hogy a fő-
útról térjünk le jobbra, mert az útnak egy szakaszát
ágyútűz alatt tartják az oroszok. Keskeny, töretlen úton,
kis csoportokra szakadozva gázoltunk nagy-nagy fárad-
sággal a térdig érő hóban egész nap. A hideg metsző szél
szemünkbe csapta a jeget és a havat. Késő este volt, mire
az erdő között petróleumlámpával gyéren megvilágított
kis házhoz érkeztünk. – Hadosztályparancsnokság – hal-
lottuk. A hadnagy bement, hogy jelentkezék és további
utasítást kérjen. Mi pedig azonnal hanyatt vágódtunk a
kis házikó előtt a nagy hóban. Teljesen elgyötörve, elfá-
radva, éhesen, úgy terültünk el, mint hullák. Azt se bán-

tuk volna, ha ott maradunk éjszakára, és befed a hó, amely most még sűrűbben kezdett hullni.

A hadnagy kijött, és elrendelte az elszállásolásunkat az ismeretlen kis falucska ismeretlen kis kunyhóiban, melyek alig látszottak ki a hóból. A kunyhócskák egyetlen szobából állottak, ahol, mint Noé bárkájában, együtt húzódott meg a család és minden háziállatja. Füst, bűz és áporodott szagok fogadtak, de mi már nem bántunk semmit: piszkot, bűzt, tetűt, csak feküdni akartunk minél hamarább, elesni, földre hullni valamelyik sarokban és aludni, aludni.

Reggel – kipihenve magunkat – már vidámabban néztünk szét és indultunk útnak, miután a tábori konyha ellátott forró teával, melyet bőven öntöztünk rummal. Egy Nhila nevű falut jelöltek meg célpontnak, ahol be kell várnunk a további parancsot.

Délre érkeztünk meg a kijelölt helyre, ahol még sötétedés előtt sikerült elszállásolnunk magunkat. Az élelmezési altiszt a faluban borjút vásárolt, és vacsorára finom borjúpörköltet készíttetett. Dés óta ez volt az első meleg ételünk.

Éjszaka hatalmas havazás indult, kárpáti havazás. Reggelre a hó betemette a kicsi házat egészen. Az ajtókon nem lehetett kilépni. Az utcákon a járás lehetetlen. A hó tovább hullt. Az erdő és hegyek közötti kicsi falu teljesen elszakadt a „világtól”. Egész nap a hóval viaskodtunk. Lapátot, seprűt ragadtunk, hogy legalább a konyháig megcsinálhassuk az utat, és ösvényt vágjunk egyik háztól a másikig. A falun túl járhatatlan és beláthatatlan hó tenger. A síró szélben zúgtak a fenyők.

Beszorultunk a szobákba, melyek ebben a faluban aránylag tágasak és rendesek voltak. Este gyertyát ragasztottunk a konzervdoboz tetejére, és megkezdődött az éjfélbe nyúló, elmaradhatatlan kártyacsata.

És mikor már belefáradtunk a kártyába, a tövig égett gyertyacsonkok mellett nótára zendítettünk a sötétben. Előkerült minden bús és fájdalmas nóta, melyet valaha tudtunk és énekeltünk. Ezek a nóták most tele voltak vággyal, szerelemmel és kínzó, ismeretlen érzésekkel. Útban voltunk a harctér, a halál felé, távol az otthontól, idegen földön, hegyek, erdők között, bezárva hóbüntönbe,

messze a kultúrától, remegő szépségektől. A gerendás, füstös házikókban szívszakadva hangoztak a nóták. Sokunknak kicsordult a könnye, mikor valaki rákezdet Petőfi dalára:

Éj van, csend és nyugalomnak éje...

Pedig hol volt itt a csend, a nyugalom? Kint tombolt a kárpáti tél. A rettentő havazásban cincogtak a fenyők, és pár kilométerre tőlünk halált hozó srapnelek és gránátok robbantak. Mégis úgy éreztük, a mi szívünkben szakkadtak fel ezek a sorok:

Szőke gyermek, kék szemű kökényfa,
Drága gyöngyöm, mit csinálsz te most?...

Egy jó hét múlva tudott csak hozzánk vergődni a lovas küldönc, aki az ezred parancsát hozta a továbbindulásra. Felkerekedtünk, és nagy nehézségekkel, a töretlen hóban gázolva értük el harctéri ezredünket.

Egy erdő szélén állapodtunk meg. Szép, fiatal fenyves erdő volt. De időnk se jutott jóformán arra, hogy széjjelnézzünk, mert az erdő túlsó feléről nagy ágyúzás kezdődött. Mintha megéreztek volna jöttünket az oroszok, mert sűrűn küldözgették felénk a srapneleket és a gránátokat, melyek egyelőre nagy magasságban húztak el fejük felett.

Futóárokba állottunk, és egyenként, szakadozva, nagy csendben, hangtalanul vonultunk át az ismeretlen erdőn.

Az ágyúzás mind hevesebbé vált, már egy-egy lövedék a közelünkben csapódott le, tördesve a fák törzseit, ágait. Ilyenkor megálltunk egy pillanatra, és az árok falához lapulva vártuk, míg elhal a zaj, s aztán nagyot lélegezve mentünk tovább, mind beljebb az erdőben. Nem volt beszéd, szó, se fegyver- vagy csajkacsörrenés, csak hangtalan menet, egyenként, egymás nyomaiba lépve, folyton arra figyelve, ahonnan az ágyúk szava szólt. Tűzkeresztség! – gondoltam magamban. A tűzkeresztség ez, itt ebben az erdőben, melynek még a nevét sem tudom.

Aztán megtudtam az erdő nevét: Zubovic-erdő, melyről hallottam már valamit suttogni még Désen, elindulá-

sunk előtt. Most kezdtem összerakni az emlékeket. Itt halt hősi halált pár héttel ezelőtt *Zuboly* (Bányai Elemér), Ady Endre „jóságos, verekedő embereinek” egyike, aki- nek a *Négy-öt magyar összehajol* című verset írta. Szegény Zuboly főhadnagy! Valamikor harcos újságíró! Most nevével társítva az erdő nevét, milyen kegyetlen allite- rációképpen hat!

De megtudtam azt is, hogy ugyanebben az időben megfordult ebben az erdőben mint haditudósító Nagy Endre, a kabaré nagymestere is, és megcsinálta erről az erdőről a maga viccét, amely szájról szájra jár a kato- nák körében:

- Tudod, melyik a legrosszabb vicc?
- A Zubo-vicc!

Tehát ebbe az erdőbe kerültem, amelynek már van egypár irodalmi vonatkozása. Vajon lesz-e még több?

Dél felé járt az idő, mire elértük az erdő túlsó szélét. Várt a rajvonal, melyet el kellett foglalnunk és ki kellett töltenünk. Előttünk az erdő szélén kis patak kanyargott, magas fák szegélyezték. Azon túl csupasz, méteres hóval fedett hegyoldal emelkedett, annak a tetején húzódtak az orosz állások. Meresztettük a szemünket. Íme, itt va- gyunk, megérkeztünk. Nagyon közel voltunk az oroszok- hoz, a távolság háromszázötven és ötszáz lépés között váltakozott, ahogy a hegyvonulat haladt. Az orosz álláso- kat a hegy tetején többszörös kecskebakos drótakadályok védték.

Az ágyúzás megszűnt, csak egy-egy gyalogsági löve- dék süvített el a fülünk mellett, lehasítva valamelyik fe- nyőfa kérgét.

Elhelyeztük a szakaszokat. Minden szakasz megkapta a kijelölt részt, melyet védenie kell, ha támadás éri. És a fák leple alatt azonnal munkához láttunk, hogy fede- zéket ássunk magunknak éjszakára. A nagy hóban és a fagyott földön nehezen boldogultunk. Primitív szerszá- maink voltak: gyalogsági ásó és kis csákány. Pár napba telt, míg elkészültek fedezékeink. Addig árkokban, fák tövé- nél húztuk meg magunkat. (S újra eszünkbe jutott László ezredes.) A nagy hó miatt a harcok szüneteltek, csak éjszaka élénkült meg a lövöldözés, mikor a felállí- tott őrszemek céltalanul pufogtattak bele a vaksötétbe.

Néha egy-egy gránát húzott el fejünk felett nagy magasságban.

Állóharcra rendezkedtünk be. Nappal a fedezékben tartózkodtunk, csak az őrszemek álltak a figyelőrésnél. A fedezékekben tűrhető volt az élet. A két méter mélyre ásott gödröt a kicsi rajkályha kellemesen bemelegítette. Friss fenyőgallyat hordtunk a fából összerótt priccse, sátorlappal leterítettük – a király se aludhatott jobban.

Igaz, minden két órában fel kellett kelni és megvizsgálni az őrszemeket – akkor volt az őrszemváltás –, bevenni a szakaszvezető jelentését a helyzetről és a jelentést továbbadni a század felé. Az egész művelet 15 perc alatt lejátszódott, és a következő 15 percben már aludtunk tovább. Ugyan miféle alvás volt ez? De mégis jobb volt a jó meleg fedezékben, mint kint topogni a sanyarú szélben.

Március vége felé rokkanni kezdett a hó a hegyoldalon. Akkor láttuk: temetetlen holttestek ütköznek ki alóla. Szabályos sorban fekszenek egymás mellett a halottak, ahogy a géppuska lekaszálta őket. Megtudtuk, február 9-én volt a véres ütközet, mikor az egész zászlóalj megsemmisült. A halottak nagy részét az erős tűz miatt nem lehetett összeszedni, eltemetni. A temetést elvégezte akkor a hó. Még azon az éjjelen erős havazás indult, és reggelre nem látszott semmi: embert, fegyvert, mindent befedett a méter vastagságú szép fehér hó. Az elvérzett zászlóalj helyébe új egységek jöttek, és elfoglalták az üresen maradt állásokat. És minden ment tovább.

A mi szakaszunknak is megvolt már az első halottja. A lórésen jött be egy golyó, és homlokon találta egyik tisztársunkat. Azonnal meghalt. Szeme kifordult, száján, orrán szivárgott a vér. Megrettentünk: íme, ez a háború! Eddig csak a nyomorúságait: a fázást, az éhezést, a piszkot, mosdatlanságot éreztük, s most élénken vágott belénk az élet féltésének gondolata. Ifjúság, vágyak, álmok... mindennek vége lehet egy perc alatt. Kezdtünk alkudozni a halállal. Mit adnánk cserébe az életért, ha meg lehetne váltani? Kart, lábat, szemet – könnyen, akár ebben a pillanatban. Vagy egy tüdőlövést is – talán? Mennyire irigyeltük azt, aki könnyű sebesüléssel

hazakerülhetett. Annak élete pár hónapra meg van mentve.

Minden jöjjön, csak a halál ne! Jöjjön betegség, hosszú szenvedés, fázás, pizok. Egyenek tetük, marják véresre húsunk, csak az élet megmaradjon. Ó, élet, élet!

Szerettünk volna a jövőbe látni – bárcsak egy pillanatra. Látni magunkat öt-tíz esztendő múlva, vagy csak egy év vagy egy hónap múlva, mert akkor biztos, hogy még vagyunk, élünk, őrzítő pillanatok voltak ezek...

De aztán elmúltak ezek a percek. Az állóharc mindennapos teendői, az állandó figyelem, a résen állás elmosták ezeket a vívódó perceket, és ment minden tovább.

A halottakat lassanként leloptuk a hegyoldalról, és a megfeketedett holttesteket huszonötösével-harmincasával közös sírba hantoltuk az erdő szélén. A nadrágzsebekből kifejtettük a „halálcédulát”, melyet a nála talált egyéb értékkel (óra, bicska, gyűrű) zsebkendőbe kötözve beküldtük a zászlóaljparancsnokságra.

És mentek haza ezek a kicsi „halálcsomagok”, hogy hírül vigyék a falvakba, városokba, valaki „hősi halált halt” az északi harctéren.

Az állóharcnak a húsvéti barátkozás vetett véget. A „bratyizás” – ahogy a katonai parancsnokság nevezte. Ezen a napon a katonák mindkét oldalról parancsszó nélkül indultak egymás felé, és összeölelkeztek a hegy közepén, ahol találkoztak. Húsvét ünnepe, melyet ez alkalommal először töltenek a harctéren, távol szeretteiktől, idegen földön, a Kárpátok vad hegyei között, megmozgatta lelkükben a testvériesség, szeretet és emberiség ősi érzését. Gyilkos fegyver helyett csokoládé, keksz, cigaretta és húsvéti kalács volt a kezükben. A szép „húsvéti csoda” önkéntelenül virágzott ki az egyszerű katonák szívében. De a parancsnokságok nem nézték jó szemmel ezt.

Mint mikor jeges szél jön és lehervasztja a korán kelt virágszirmokat, estére már észbontó ágyúzás kezdődött mindkét oldalon, majd az orosz gyalogságot támadásra indították.

A sokszoros túlerőben lévő ellenség áttörte ezredünk jobbszárnyát, hátunk mögé került, úgyhogy mi csak nagy bajjal és sietséggel tudtuk a szorító karokból idejében kimenekülni. Az erdő túlsó széléig futottunk vissza, ahol védelmi állásba fejlődünk. És ott vártuk puszkavégre azokat, akikkel néhány órával azelőtt ölelkeztünk a hegy közepén. Tenyerünkben még benne volt a baráti kézfogások melege, de a kéz már ölü fegyvert szorongatott.

Három napba telt, míg megerősített csapatainkkal jeges hóviharban, fától fáig menő szuronyos harcban ki tudtuk űzni őket az erdőből, és vissza tudtuk menni elhagyott állásainkba. Ők a hegytetőig futottak, ahonnan elindultak azon az éjszakán. És aztán csend lett... Az inga, amely veszettül kilengett nyugalmi állapotából, újra visszatért eredeti helyére. De mennyi vérbe került.

Most már csak május 8-ára emlékszem, mikor mi indultunk támadásra a hegytetőn lévő orosz állások ellen.

Délután két órákor megkaptuk fejenként a fél liter rumot, négy órákor megjött a parancs az előnyomulásra. Erős ágyútűzben keltünk át az erdő alján kanyargó kis patakon. Azonban csak az erdő széléig jutottunk, olyan heves volt a tüzelés. Itt beástuk magunkat. Esztelenség lett volna a nyílt, fedetlen terepen továbbnyomulni, mind egy szálíg lekaszáltak volna a gépfegyverek. Meg kellett várni az éj sötétjét, mikor aztán csúszva-mászva előregyúrtuk magunkat a hegy közepéig. Innen indultunk hajnali négy óra tíz perckor rohamra az orosz állások ellen, melyek előtt szegesdrótos kecskebakok húzódtak.

Ó, de nagy csend volt! Ó, de gyönyörű májusi hajnal! Még szellő se lebegett, még fegyvereink sem zörögtek.

Mentünk... mind közelebb. Az oroszok felől egyetlen puska lövés sem hangzott. Mintha aludtak vagy az éj folyamán megszöktek volna, hogy tréfát űzzenek velünk.

Katonáink már a szegesdrótot vagdosták és a kecskebakokat húzogatták félre, mások egyszerűen keresztülvetették magukat az akadályokon, és a tizenöt-húsz lépésnyi távolságra lévő állások felé igyekeztek feltűzött szuronyokkal. Ekkor történt a meglepetés. Odaátrol mintegy adott jelre megszólaltak az összes fegyverek, gép-

puskák, ágyúk. E meglepő tűzre nagy zűrzavar támadt sorainkban, a sűrűn kattogó gépfegyverek valósággal lekaszálták első sorainkat. A nagy csattogásban nem lehetett hallani a sebesültek jajgatását. Aki tudott, menekült, amerre lehetett.

Engem abban a pillanatban ért a tűz, mikor éppen át akartam lendülni a drótakadályon. Visszaugrottam, egy pár lépéssel a lentebb lévő vízmosásszerű árokba vettem magam, és ott egy fa kétágú gyökere közé fúrtam a fejem. Hogy mi lett a szakaszommal, mi lett a századdal – nem tudtam. Kik sebesültek meg, hány halott van, ki jajgat amott és általában mi a helyzet most ebben a pokoli zűrzavarban? – sejtelmem se volt. Mozdulni nem tudtam, mert sűrűn csapódtak be a fa körül a golyók. Egy mozdulat, egy kicsi felemelkedés egyenlő lett volna a biztos halállal. Mit ír elő ilyenkor a katonai szabályzat – ki gondolt arra? Csak fúrtam mind mélyebbre a földbe a fejem. Körömmel ástam, vájtam, mélyítettem fejemnek a helyet. A golyók a fa törzsét hasogatták. A szájam tele lett sárral és porral. Mi lesz itt? És ekkor hirtelen, mint mikor a zápor eláll – megszűnt a tüzelés. Csend lett. Ezt a pillanatot használta fel a második szakasz parancsnokságának tisztiszolgája, aki a szomszédos fánál volt meghúzódva, és hozzám szaladt:

– Jaj, hadapród úr, tessék egy kis helyet nekem is szorítani.

Mellém vágódott. Összébb húzódtam a keskeny árokban, és szorosan egymás mellé lapultunk. Azonban tömött hátizsákja kilátszott az árokból, és a következő percben már jött a golyó valahonnan, és oldalba találta. Egy pukkanás volt az egész, mint mikor zsákot vagy vásznat hasítanak széjjel, olyan hang hallatszott. Se sóhaj, se jajszó, csak végigesett rajtam, és majdnem betekart egészen. Megrettentem. Mi történt? Valami borzasztóra gondoltam. És még mélyebbre fúrtam fejem a földbe. Egy darabig aztán tartottam magamon a testet, míg zsibbadni kezdett karom-lábam, akkor lefordítottam magamról. Feje félrefordult, nyaka megtört, szájából vér szivárgott, a cseppek lassan hullottak zubbonyára. S én csak a fejem, fúrtam mind mélyebbre, mélyebbre a földbe.

A lövöldözés kisebb-nagyobb hevességgel egész nap tartott. Akik szerencsésebb helyen húzódhattak meg, lassan kezdtek leszivárogni az erdő alá, ahonnan kiindultunk. Én meg sem mertem mozdulni „óvóhelyemről”.

Lassan délután lett, majd este, és én még mindig csak kapartam, kapartam mind mélyebbre magam a fa kétágú gyökere között, mint valami eszelős. Már egészen biztonságban éreztem magam, csak mikor golyók csapódtak a fa törzsébe, húzódtam még mélyebbre.

Jó öreg este lett, mikor én is mászni kezdtem lefelé az árkon. Sötétség beálltával a lövöldözés is alábbhagyott. És én mint a vakondok másztam-csúsztam lefelé a hegyoldalon. Nemsokára suttogó emberi hangokra lettem figyelmes. Egy járőr közeledett felém. Magyarul beszélnek – nagyon megörvendtem. Századparancsnokom küldte az én felkutatásomra és a sebesültek összeszedésére. Azonban én a kiállott izgalmaktól alig tudtam járni-mászni. Tíz óra volt, mire leértem a hegyről. A századparancsnok a fedezékébe hívott, és teát főzött. Sápadt és kimerült voltam, alig tudtam beszélni a velem történekről.

Reggel orvoshoz küldtek. Az orvos megvizsgált és megmérte a lázam, nem volt nagy: 37,5. Megnézte a szemem: sárgaságot konstataált. A kiállott izgalmaktól epeömlést kaptam. Azonnal hátrairányított egy front mögötti kórházba.

Pár lovas szekér már ott állott az erdő szélén telve sebesültekkel és betegekkkel. Egyik szekérrre felültem én is. Mit éreztem?... Mintha forgott volna velem a világ. Lehetséges ez?... Megszabadultam volna a harctértől, a pokoltól?...

Május 10-e. Tavasz ütközik a Zubovic-erdő fiatal fenyőin. És én ülök egy szekéren, és megyek hazafelé. Lehetséges?...

A Vereckei-szoros történelmi útján ereszkedtünk alá, estére Alsó-Vereckére értünk. A tábori kórház azonban zsúfolt volt, csak egy éjszakára tudott szállást adni. Tiszta hálórúhába bújunk – mi élvezet! –, és éjszaka, míg mi aludtunk, nagy gőzkazánokban fertőtlenítették ruháinkat. Délelőtt tíz órakor indultunk tovább, a munkácsi hadikórház felé. Útközben még egyik bolt előtt megálltunk,

és narancsot vásároltunk. – Narancs! – kiáltottunk fel. Úgy tűnt, mintha egy más világba érkeztünk volna, mintha innentől kezdve egy csodás világ kezdődne, ahol bőség, jólét, magas szintű élet van. Pedig – tudtuk – egyes helyeken már kukoricalisztból sütik a kenyeret.

A munkácsi hadikórházban rend és tisztaság fogadott. A sárgaságosokat egy terembe gyűjtötték. Én már olyan sárga voltam, mint a citrom.

Megfürödtünk, a borbély lehúzta háromhónapos szakállunkat, és bebújtunk a frissen vetett, szép fehér, jószagú ágyba. És aludtunk, aludtunk, aludtunk.

Egyetlen gyógyszerünk a limonádé. A citromos levet ittuk reggel, délben, este. A kilencedik napon a sárgaság kezdett visszahúzódni. Akkor vonatra raktak, és mentünk tovább, az ország belseje felé. Végimentünk az Alföldön, keresve egy helyet, ahol befogadnak minket, és el tudják helyezni vonatunk sebesültjeit és betegeit. Egészen Nagyikindáig vitt a vonat, de sehol nem volt hely számunkra, a kórházak a gorlicei áttörés nagy menete után mindenütt zsúfoltak voltak.

A kikindai kórházban találkoztam – ki hitte volna – a kicsi Lazikával. Sebesülten feküdt ott. Keze fejét egy dumdum lövedék szétroncsolta. Mutatta a hatalmas pólyakötést.. Ő már végzett a háborúval. Szeptemberben beiratkozik a Pedagógiumra, és folytatja tanulmányait.

– És te? – kérdezte.

– Én... én egyelőre próbálok meggyógyulni ebből az alattomos betegségből, s aztán – meglátjuk a többit.

A kikindai kórház sem tudott befogadni, visszairányították vonatunkat Budapest felé. Budapest! – csillant fel szemem. Kosztolányi, jutott eszembe és a – versek. Milyen jó lesz végre megismerkedni vele. Alig vártam, hogy induljon a vonat.

Szegeden azonban valami más történt.

Nem volt szabad pálya, az állomásfőnök jelezte, hogy éjfél is lehet, míg továbbindíthatja a vonatunkat. Addig a könnyű betegek mehetnek a városba.

Fénylő tavaszi délután. Az utcákon és a Tisza-parton hullámozott a nép. Szemem sóvárogva itta a csillámló, rég nem látott képeket, néztem a fehér ruhában tovalibbenő asszonyokat és lányokat, hallgattam vidám kacajukat. Úr-

isten! Micsoda világ ez?... És rá gondoltam a harctérre, a fedezékre, a földbe vájt sötét veremre, ahol laktunk, és a piszokra, tetűre.

Álltam a főposta épülete előtt barátomra várván, aki táviratot ment be feladni. Ruhám millió ránc és gyűrődés: rajta volt a harctér, a háború nyomorúságainak minden kínja. A csukaszürke szövet valami szennyes, kopott és ijesztően fakó színt váltott. Rangom jelzése, a csillagok és az aranysáv a gőzkemencében lekoptak – így álltam ott a gyönyörű napsütésben. Egy fehér ruhás hölgy ment el mellettem kislánykájával. Elmerengve álltam, és nem vettem észre, mikor a kislányka hirtelen visszafordul, és mielőtt felocsúdhattam volna, egy pénzdarabot nyomott a markomba. Nagy zavar fogott el, azt sem tudtam, mit csináljak. Míg végre aztán, magamhoz térve, visszaadtam a kislánynak a pénzdarabot. (Pedig meg kellett volna tartanom örök emlékképpen.) De így csak mosolyogtam fájdalmasan, és megrémültem: milyen szálnalmas alak lehetek. Mivé váltunk mi harctéri „hősök”? ... És sírni szerettem volna.

Most már nem vonzott Pest. Kosztolányival sem akartam találkozni. Elgondoltam – ilyen fáradtan, ilyen betegesen, ijesztő sárgán és ilyen piszkos, gyűrött ruhában, ilyen szálnalmas külsővel hogy állítsak be hozzá?... Ó, nem! Majd máskor, később. Először meggyógyulni. Meggyógyulni testileg és lelkileg.

Pesten sem volt egyetlen kórház, amely egy vonatnyi sebesültet és beteget el tudott volna helyezni. A vonatparancsnok kiadta a jelszót: próbáljon mindenki egyénileg elhelyezkedni ott, ahol tud és akar. A tervek már készen voltak. Mindenki hazafelé igyekezett. Egyik Marosvásárhelyre, másik Brassóba, Szentgyörgyre, Váradra és így tovább. Az állomás katonai parancsnoka azonnal kiállította a „Nyílt parancs”-ot, mellyel bármikor, bármely vonatra fel lehetett szállni.

A nehéz sebesültek ott maradtak, mi szétszéledtünk mindenfelé.